

МАЪРУЗА:

Мавзу-8:

Ишлаб чиқаришда ёритиш ва уни меъёрлари. Табиий ва сунъий ёритиш. Ёритишга қўйиладиган санитар-гигиеник талаблар.

Режа:

1. Ёритилганликнинг и/чдаги аҳамияти ва ёруғликни характерловчи катталиклар.
2. Ёритилганликни ва ёруғликни характерловчи катталиклар.
3. Ёритишга қўйиладиган гигиеник талаблар ва меъёрлар.

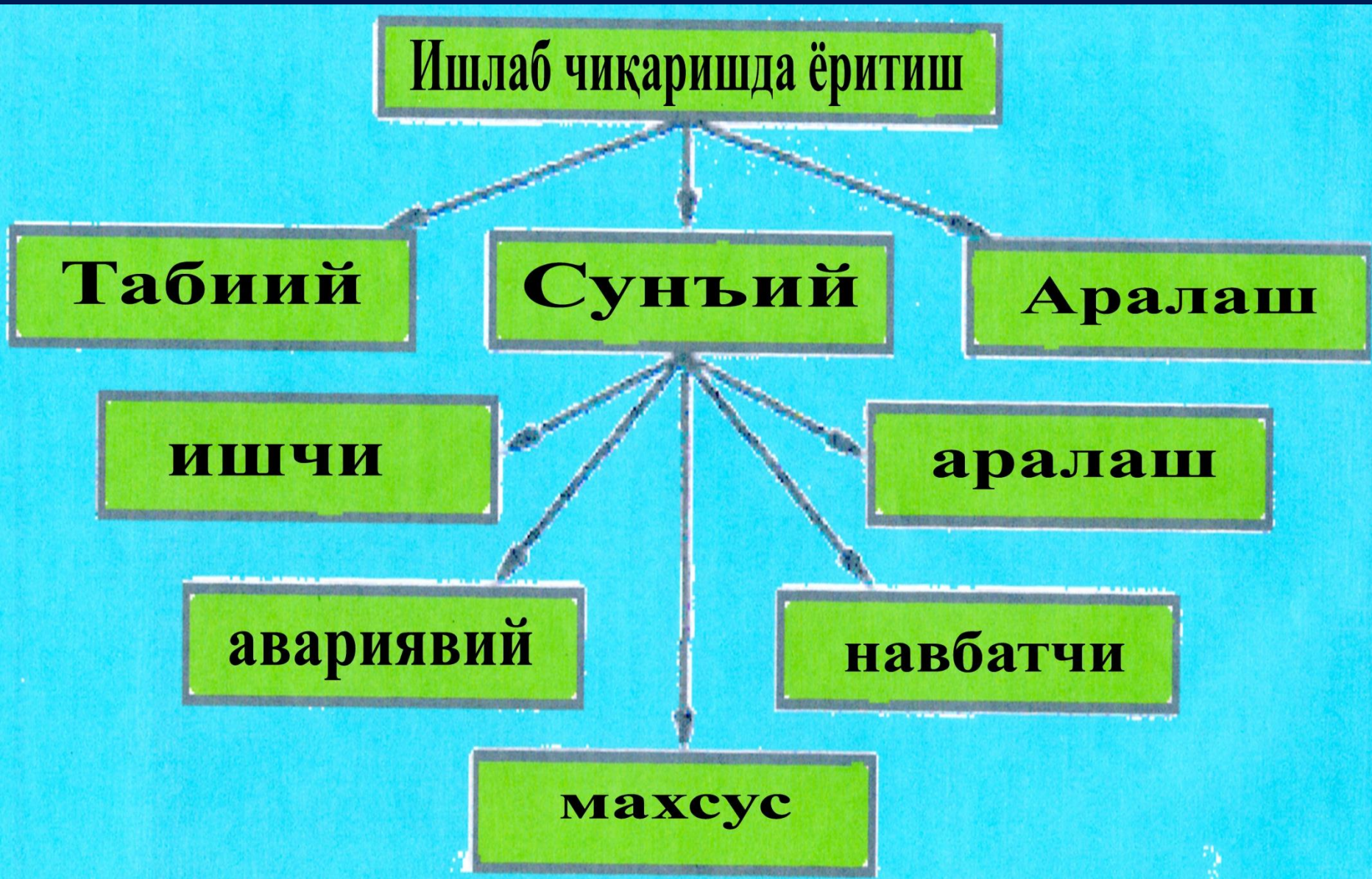
Ёритилганликнинг и/чдаги аҳамияти

- Инсон атроф - муҳитдан оладиган информациянинг **90 %** кўзи орқали олади.
- Қолган **10 %** эшитишга, ҳид билишга ва интуицияга тўғри келади.
- Демак, инсон **кўзи** фақат ёритилганлик туфайлигина кўришини ҳисобга олсак, ёритилганликнинг и/чда ва умуман ҳаётда жуда катта аҳамиятга эга эканлиги тўғрисидаги тасаввурга эга бўламиз.

- Ёруғлик нури ва у туфайли юзага келадиган ёритилганлик инсон соғлиги ва унинг организмида кечаётган физиологик жараёнлар учун ҳам катта аҳамиятга эга.
- Ишловчиларнинг иш унумдорлигини ва иш сифатини кўтаришда, ҳамда меҳнат шaroитларини яхшилашда и/ч хоналарини ва иш ўринларни ёритиш муҳим роль ўйнайди.
- Ёритилганлик меъёрий талаблар даражасида бўлган ҳолатларда жароҳатланишнинг келиб чиқиш потенциал хавфи анча камаяди.

- И/ч хоналарини ва иш ўринларини ёритиш **табiiй** ва **сунъий** бўлиши мумкин.
- Инсон организми учун энг мақбули **табiiй** ёритилганликдир.
- Ишлаб чиқариш хоналарида **табiiй** ёритишни **лойиҳалашнинг** асосий қоида ва меъёрлари "Қурилиш меъёрлари ва қоидалари" (ҚМҚ) ва "Санитар меъёрлари" (СМ) билан белгиланади.

Ишлаб чиқаришда ёритишнинг турлари

Табиий ёритиш

- Табиий ёритиш дераза, фонарлар орқали кирган ва тарқалган ёруғлик нури ёрдамида ишлаб чиқариш хоналарини ёритишдир.
- Табиий ёритиш **3 хил** бўлиши мумкин:
  - ён томондан (бир томонлама ёки икки томонлама);
  - юқоридан;
  - аралаш.

Табиий ёритганликнинг нормаси

ҚМҚ II-4-79

бўйича аниқланган ва у ишнинг
характеристикаси, объектнинг энг
кичик ўлчамларига ва ишнинг
разрядига боғлиқ (**8 та разряд**) .

- Табиий ёритишни меъёрлаш табиий ёритилганлик коэффиценти (т.ё.к.) орқали амалга оширилади:

$$e = \frac{E_u}{E_T} \cdot 100, \quad \%$$

- Табиий ёритиш коэффицентининг ўзгариш графиклари ишлаб чиқариш хоналаридаги ёритиш турига боғлиқ ҳолда қуйидаги расмда келтирилган.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХОНАЛАРИ УЧУН Т.Ё.К. (e) ҚИЙМАТИ

Кўриш иши разряди	Аниқлик даражаси бўйича иш тури	Детал ўлчами, мм	т.ё.к. меъёрий қиймати, %	
			Ён томондан, $e_{\min}$	Юқоридан, аралаш $e_{\text{ўр}}$
I	Ўта аниқ	0,1 ва ундан кичик	3,5	10
II	Юқори аниқ	0,1-0,3	2,5	7
III	Аниқ	0,1-1,0	1,5	3
IV	Кам аниқ	1-10	1,0	3
V	Қўпол ишлар	10 дан катта	0,5	2
VI	Умумий кузатиш талаб қилинадиган ишлар	-	0,25	1

- Ишчи юзаларда ёруғлик оқимининг тақсимланиш характерига қараб сунъий ёритилганлик **умумий ва аралаш** бўлади.
- **Умумий ёритиш** қуйидаги турларга бўлинади:
  - а) **умумий бир текисда ёритиш** (ёруғлик оқими хонада жиҳозлар жойлашишини ҳисобга олмаган ҳолатда текис тақсимланади);
  - б) **умумий локаль ёритиш** (жиҳозлар жойлашишини ҳисобга олиб ёруғлик оқимини тақсимлаш).
- **Аралаш ёритиш** умумий ва маҳаллий ёритишларни биргаликда ташкил қилиш билан ҳосил қилинади.
- Биноларнинг ичкарасида фақат **маҳаллий ёритишнинг** қўлланилиши мақсадга мувофиқ эмас.
- Сунъий ёритиш **чўғлантириш ва люминисцент лампалар** ёрдамида ҳосил қилинади.
- Сунъий ёритиш ёритилганликнинг абсолют қийматларида (**люксларда**) меъёрланади.

2. СУНЪИЙ ЁРИТИШНИ ҲИСОБЛАШ

- Сунъий ёритишни ёруғлик оқимини аниқлаш усули билан ҳисоблаймиз:

$$F_{\text{ЛК}} = \frac{E_{\text{min}} \cdot S \cdot k}{n_{\text{ч}} \cdot \eta} \quad (1)$$

бу ерда:

- $F_{\text{ЛК}}$ - битта чироқнинг ёруғлик оқими, лм;
- E_{min} - норма бўйича минимал ёритилганлик, лк;
- S - хонанинг майдони, м²;
- k - хонанинг турига ва ёруғлик манбаига боғлиқ бўлган заҳира коэффиценти;
- $n_{\text{ч}}$ - чироқлар сони;
- η - хона кўрсаткичлари, қайтариш коэффиценти ва ёриткич турига боғлиқ коэффицент.

ИШЧИ СИРТАЛАРНИНГ ЁРИТИЛГАНЛИК МЕЪЁРИ ($E_{\min}$), ЛК

Кўриш иши			подразряд	Ёруғлик манбалари			
Аниқлик	Объектнинг энг кичик улчами	Разряд		Люминисцент чироқлари		Чўғлантириш чироқлари	
				Аралаш	умумий	аралаш	умумий
Олий	0,15 дан кам	I	A	5000	1500	4000	300
			B	4000	1250	3000	300
			B	3000	1000	2000	300
			Г	1500	400	1200	300
Жуда юқори	0,15-0,3	II	A	4000	1250	3000	300
			B	3000	750	2500	300
			B	2000	500	1500	300
			Г	1000	300	750	200
Юқори	0,3-0,5	III	A	2000	500	1500	300
			B	1000	300	750	200
			B	750	300	600	200
			Г	400	200	400	150
Ўрта	0,5-1,0	IV	A	750	300	600	200
			B	500	200	500	150
			B	400	150	400	100
			Г	300	150	300	100
Кам	1-10	V	A	300	200	300	150
			B	200	150	200	100
			B	-	100	-	50
			Г	-	100	-	50
Кўпол	10 дан юқори	VI	-	-	100	-	50
Нур тарқатувчи нарсалар билан ишлаганда		VII	-	-	200	-	150
Умумий доимий кузатишда		-	-	-	75	-	30

Ёруғлик нури катталиклари

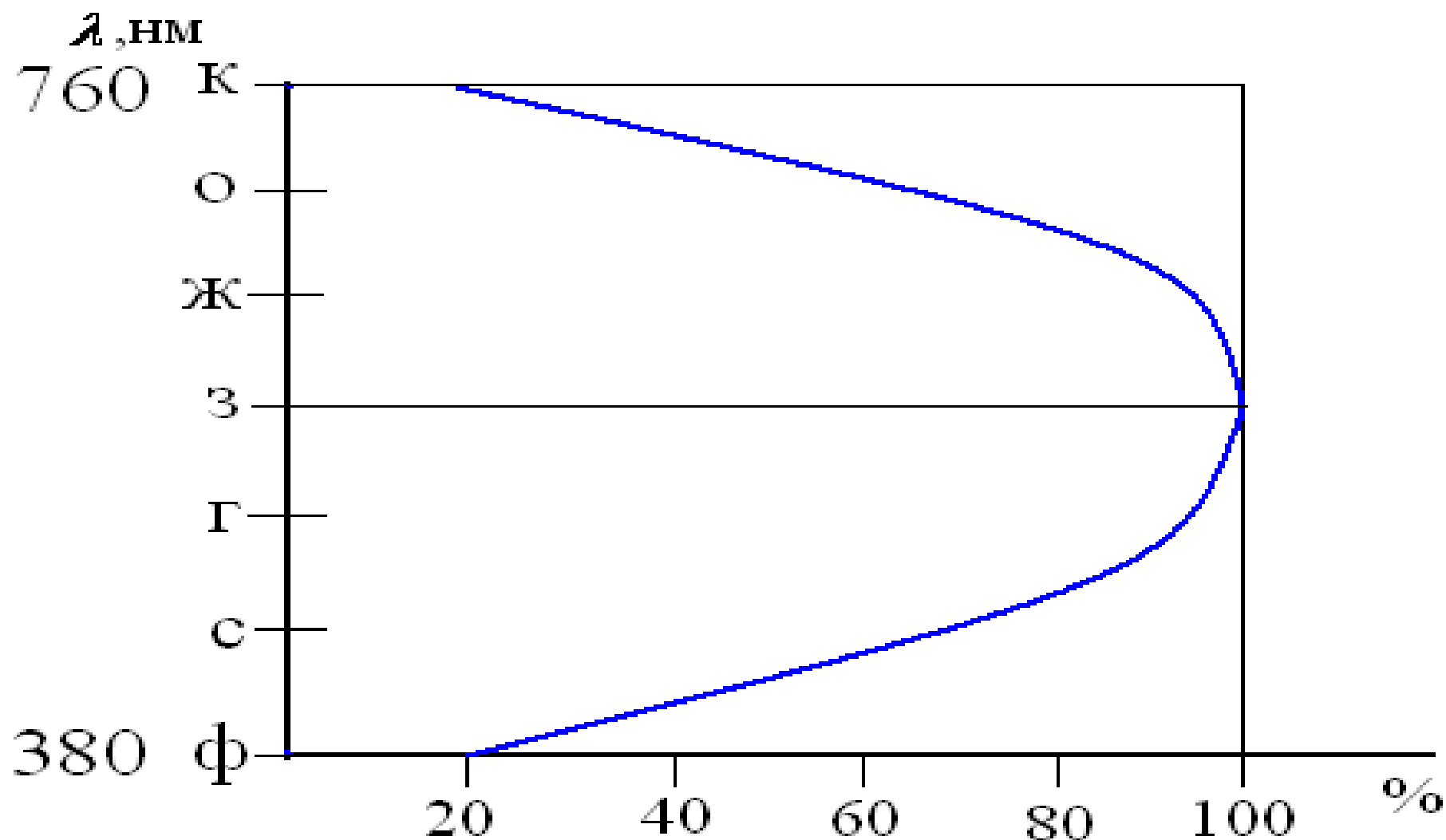
- Ёруғлик нури - бу электромагнит тўлқини спектри оптик қисмининг кўзга кўринадиган қисмидир.
- Электромагнит тўлқини тўлқин узунлиги (λ) ва тўлқин частотаси (f) билан характерланади.
- Улар орасида қуйидагича ўзаро боғланиш мавжуд:

$$\lambda = \frac{c}{f}$$

бу ерда c ёруғликнинг вакуумдаги тезлиги, м/с.

- Электромагнит тўлқини спектри оптик қисмининг тўлқин узунлиги $\lambda = 10 \dots 340000$ нм ташкил қилади.
- Шунинг ичидаги кўзга кўринадиган қисмининг тўлқин узунлиги эса $\lambda = 380 \dots 760$ нм тенг.

Электромагнит тўқини спектрининг кўзга кўринадиган қисмида тўқин узунлигига боғлиқ равишда кўзнинг рангларга сезгирлиги.

Ёруғликни характерловчи катталикларга қуйидагилар киради:

- ёруғлик оқими- люмен (лм)
- ёруғлик кучи- кандела (кд)
- Ёритилганлик- люкс $1лк = 1лм/1м^2$
- Равшанлик- $кд/м^2$

- **Ёруғлик оқими** - бу ёруғлик энергиясининг қувватидир, ва у нормал инсон кўзининг ёруғлик нури билан таъсирланиши орқали баҳоланади.
- Унинг ўлчов бирлиги қилиб **люмен (лм)** қабул қилинган.
- **1 люмен** – ёруғлик кучи **1 кандела** бўлган нуқтавий изотроп манба бирлик фазовий бурчак орқали бераётган ёруғлик оқимига мос келади:

$$F = I \cdot \omega$$

- **Ёруғлик кучи** - фазовий бурчакка нисбатан олинган ёруғлик оқимининг зичлигини характерлайди.

- $$I = \frac{dF}{d\omega}$$
 , КД

- Ўлчов бирлиги сифатида **кандела** қабул қилинган.
- Босим **101375 Па** бўлганда температураси платинанинг қотиш температурасига тенг, яъни **2046,65 К** бўлган абсолют **қора жисм** **1/600000 м²** (**1,7 мм²**) юзасидан перпендикуляр йўналишда чиқараётган ёруғлик кучи **1 канделага** тенг деб олинган.

- **Ёритилганлик E** – ёруғлик оқимининг ёритилаётган юзадаги зичлиги.

$$E = \frac{dF}{dS},$$

$$E = \frac{I \cdot \cos \alpha}{l^2},$$

- l - лампа ва юза орасидаги масофа.
- Ўлчов бирлиги - **ЛЮКС**. **1 ЛК = 1 ЛМ/1 М².**
- Ёритилганлик ёритилаётган юзанинг хусусиятларига (ранги, шакли) боғлиқ эмас.
- Ёритиш сифати ёритилганлик даражасига ва ёритилаётган юзаларнинг хусусиятларига (ёруғликни ютиш ёки қайтариш) боғлиқ бўлади

- **Равшанлик** (L) юзага тушаётган ёруғлик кучининг шу юзага нисбати билан аниқланади.
- У ёритилаётган юзанинг ёруғлик қайтариш хусусиятини тавсифлайди.
- **Ўлчов бирлиги** - кд/м^2 , ёки Нит (Нт).
- Матовой юзаларнинг равшанлиги берилган йўналишда қуйидаги формуладан аниқланади:

$$L = \frac{I}{S \cdot \cos \alpha},$$

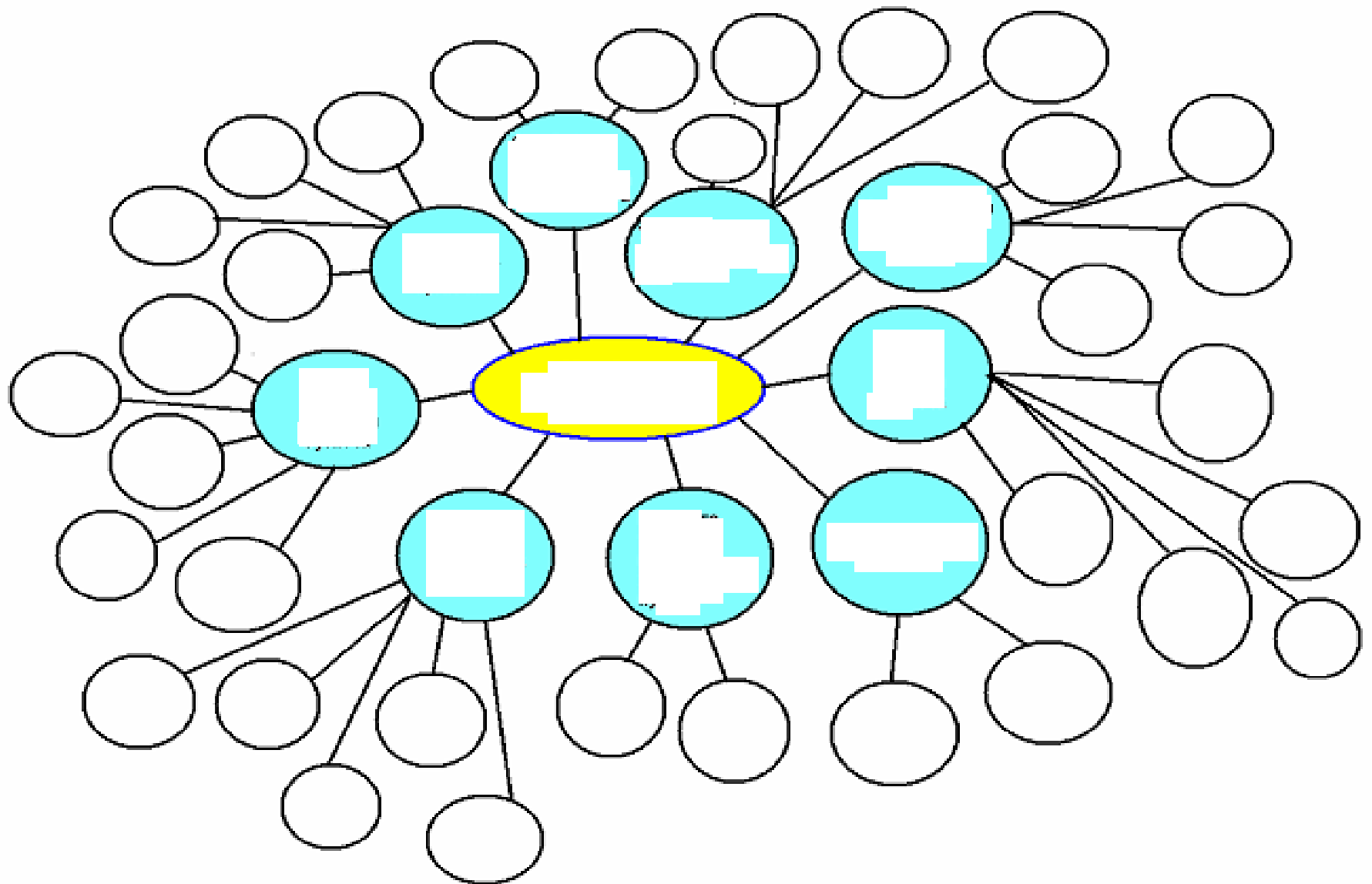
Ишлаб чиқаришда ёритилганликга бўлган гигиеник талаблар қуйидагилардан иборат:

- сунъий манбалар билан ҳосил килинган ёруғликнинг спектр таркиби қуёшникига яқинлаштирилган бўлиши керак.
- ёритганликнинг даражаси гигиеник талаблар нормасига мос келадиган ва етарли бўлиши керак.
- ёритиш иш зонасида рашанлик (ялтироқлик) ҳосил қилмаслиги керак.
- биноларда ёритилганлик даражаси текис ва турғун бўлишлиги таъминланиши керак.

Ёритилганликни ўлчаш асбоблари

Ўретиш турлари кластерини тузинг

Назорат саволлари

- И/ч-да ёритилганлик қанақа аҳамиятга эга?
- Ёруғлик кучи нима ва у қандай аниқланади?
- Ёруғлик оқими нима ва у қандай аниқланади?
- Ёритилганлик нима ва у қандай аниқланади?
- Равшанлик нима ва у қандай аниқланади?
- Ёритишнинг қанақа турлари мавжуд?
- Одам кўзининг рангларга нисбатан сезгирлиги қанақа ўзгаради?

Эътиборингиз учун раҳмат!